

Vlaanderen
verbeelding werkt

De Collectie Ghysels

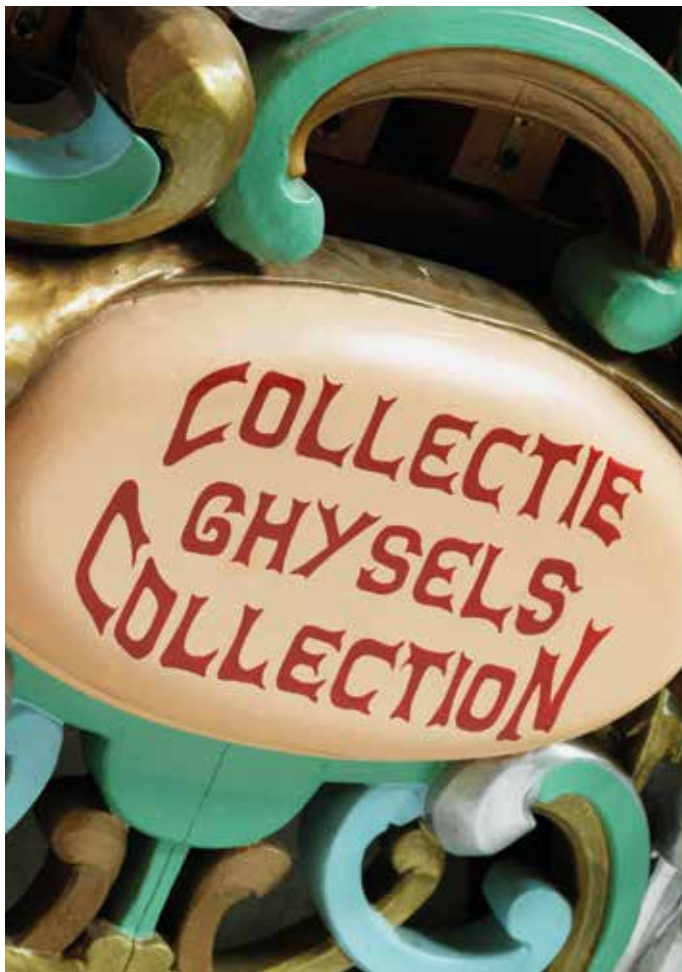
Orgelcollectie

DEPARTEMENT
CULTUUR, JEUGD
SPORT & MEDIA

DE COLLECTIE
GHYSELS

DE COLLECTIE GHYSELS

In 2007 werd de Vlaamse Gemeenschap eigenaar van een unieke collectie mechanische muziekinstrumenten. Ze kocht de orgelcollectie van Jef Ghysels, een alom bekend verzamelaar van dans- en kermisorgels. Het geheel bestaat uit 4 grote dansorgels, 12 kleinere orgels, een collectie beeldjes, documentair materiaal en een uitgebreide reeks orgelmuziekboeken.

De Collectie Ghysels vertelt het boeiende verhaal van de danscultuur en het kermisvertier uit het begin van de 20ste eeuw. Ze illustreert het technisch vakmanschap op gebied van orgelbouw dat in Vlaanderen – en vooral in Antwerpen – aanwezig was. Tot op de dag van vandaag zijn diverse orgelbouwers actief in de regio Antwerpen.

Van 9 oktober 2008 tot 8 maart 2009 werd de Collectie Ghysels voor het eerst aan het grote publiek getoond op de tentoonstelling 'Continental Superstar' in het Jubelparkmuseum. In afwachting van een definitieve bestemming, verhuisde de collectie nadien naar een geklimatiseerd depot van de Katoen Natie in Kallo. Het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse overheid sloot in 2011 een overeenkomst met de Stad Antwerpen voor het beheer van deze collectie.

In het najaar van 2013 nam de minister van Cultuur de beslissing om in te gaan op het voorstel van de stad Antwerpen om de orgelcollectie Ghysels een permanente bestemming te geven in het Museum Vleeshuis in Antwerpen. Dit zal gebeuren na grondige restauratie van het Vleeshuis. Het Museum Vleeshuis draagt onder de titel 'Klank van de Stad' zorg voor een historische collectie

muziekinstrumenten. De aard van de Collectie Ghysels en de historische band van mechanische orgels met Antwerpen sluiten hier naadloos bij aan. Het Museum Vleeshuis kan dankzij zijn expertise ook de nodige garanties bieden voor een kwaliteitsvolle bewaring en dynamische ontsluiting van de collectie.

Het huidige depot van deze muziekinstrumentencollectie in Kallo is een kijk- en luisterdepot en kan op afspraak bezocht worden met een gids. Tijdens een rondleiding aan dit prachtige, begin 20ste-eeuw muzikale erfgoed krijg je een chronologisch overzicht van wat er de afgelopen 125 jaar aan mechanische muziekinstrumenten is geproduceerd, gaande van relatief eenvoudige instrumenten over kleinere (kermis)orgels tot de monumentale (dans)orgels, met daarbij ook relatief recente instrumenten.

STRAATPIANO

Pombia-Luis Casali, Barcelona (ES)

ca. 1900

Deze cilinder-straatpiano werd omstreeks 1900 in Spanje gebouwd door Pombia-Casali, een Italiaans duo dat naar Spanje was geëmigreerd om daar een firma van cilinderpiano's op te richten.

De cilinder van dit instrument bevat duizenden pinnen die het hefboomsysteem van de hamertjes in gang zetten die op hun beurt de snaren en bellen bespelen.

Cilinder-straatpiano's werden vervaardigd tot laat in de 20ste eeuw. In landen als Italië, Griekenland en Spanje kan je ze nog steeds horen in drukke winkelstraten of op dorpsfeesten.

De firma Pombia-Casali won verscheidene gouden medailles, zoals op de Wereldtentoonstelling in Brussel in 1897.

CAFÉPIANO (TINGELTANGEL)

Amato Pasquale, Brussel (BE)

ca. 1910-1925

Voor dit soort automatische cafépiano's wordt ook wel eens het onomatopée "tingeltangel" gebruikt, omdat de klanken van de piano geaccentueerd worden met bellen, een metallofoon, een xylofoon en soms ook slagwerk.

Amato Pasquale bouwde de piano in Brussel rond 1910-1925. Op het eerste gezicht zou je denken dat je voor een linnenkast staat, met spiegels en met in iedere deur een medaillon in glas-in-lood. Maar achter die deuren zit een cilinderpiano verborgen.

De cilinder schiet in gang als je een munt inwerpt aan de zijkant. Op de cilinder staan 10 melodieën en per muntinworp wordt één nummertje afgespeeld. Het systeem met de muntinworp is vermoedelijk een uitvinding van Amato Pasquale.

Cafépiano's waren erg populair vanaf ca. 1900 tot 1930-1935, vooral op locaties waar het 'werkvolk' vertier kwam zoeken, zoals cafés, danszalen en zelfs bordelen.

KERMISORGEL WILHELM

Bruder Söhne, Waldkirch (DE)

ca. 1900- 1920

Dit kermisorgel werd ca. 1900–1920 gebouwd door de befaamde Duitse familie orgelbouwers Wilhelm Bruder Söhne in Waldkirch, waar een rijke traditie van orgelbouw bestond.

Zoals bij de meeste instrumenten in de collectie werd het orgelwiel, dat aanvankelijk met de hand werd bediend, later voorzien van een elektromotor die het wiel aandrijft met een riem.

Dit kermisorgel onderging verschillende aanpassingen: het was waarschijnlijk oorspronkelijk een cilinderorgel, dat nadien met het meer gebruiksvriendelijke boekensysteem werd omgebouwd. De façade werd door Jef Ghysels gemaakt en aangebracht.

14

STRAATORGEL

Wilhelm Gröseling, Berlin (DE)

ca. 1906-1909

Op de cilinder van dit handmatig bediende straatorgeltje staan 9 melodieën: zowel oude hitmelodieën als typisch Duitse volksliederen. Vermoedelijk werd het door twee mensen bediend: iemand die aan het wiel draaide en iemand die de schuiven bediende waarmee bijkomende registers konden worden aangesproken of de klanksterkte kon worden geregeld, afhankelijk van de locatie in een klein winkelstraatje of op een groot plein.

Het orgeltje is nog in redelijk originele staat gebleven omdat het werd teruggevonden in Nymagen in een verborgen kelder, diende als meubelopslagplaats tijdens WOII.

15

68-TOETS STRAATORGEL “BRUSILIA”

Arthur Bursens, Hoboken (BE)

1977

Het jongste kermisorgel uit de collectie werd gebouwd door Arthur Bursens (1890–1982), die tijdens de vervaardiging van het orgel 87 jaar werd. Bursens leverde zijn orgels altijd zonder front en daarom maakte Jef Ghysels ook voor dit instrument zelf een front met draaiende pilasters en drie beelden die verwijzen naar zijn drie dochters. De naam Brusilia verwijst naar een toren in Schaarbeek, niet ver van de voormalige woonplaats van Ghysels. Op dit orgel kun je zowel vrolijke Disneyliedjes beluisteren als traditionele klassiekers, bv. “The entertainer”, maar ook typische orgelliederen, bv. “Hommerson Mars”.

57-TOETS KERMISORGEL “L’ALEXANDRE”

Manufacture d’orgues mécaniques
Louis Hooghuys, Geraardsbergen (BE)

1907

Dit is een prachtig voorbeeld van een degelijk gebouwd kermisorgel zoals er vele werden gebouwd kort na de eeuwwisseling 19de-20ste eeuw. Het orgel kan enorm luid spelen, want het kermispubliek moest al van ver worden aangetrokken. Het heeft bovendien een gevarieerd repertoire dat de luisteraar meteen naar de goede oude tijd brengt. De familie Hooghuys was befaamd in de orgelwereld omdat ze technisch zeer goede orgels maakte, met een karakteristiek helder timbre.

Het orgel werd in de jaren '70 gebruikt in een aflevering over het kermis in de bekende televisieserie “De Paradijsvogels”.

60-TOETS KERMISORGEL

Julius Vander Beken, Edingen (BE)

1910-1935

Julius Vander Beken, een oud-leerling van Louis Hooghuys, verbouwde een cilinderorgel naar een boekorgel. De meeste onderdelen van dit orgel werden gemaakt door de firma Gavioli, de belangrijkste Franse orgelbouwer in het begin van de 20ste eeuw. In het atelier van Julius Vander Beken werden voornamelijk bestaande orgels omgebouwd en gemoderniseerd.

Dankzij de nieuwe façade die Jef Ghysels vervaardigde, ziet het instrument er heel fris uit, maar het is wel degelijk één van de oudere instrumenten uit de collectie.

84-TOETS ORCHESTRION

Usines Th. Mortier SA., Antwerpen (BE)

1928

Dit type orgel werd in cafés gebruikt om orkestjes te vervangen en wordt daarom ook wel eens de *“jukebox avant la lettre”* genoemd. De bouwer van het orchestrion probeerde met andere woorden een volledig orkest in een orgelkast in te bouwen. Dergelijke instrumenten waren tijdens de jaren dertig van de 20ste eeuw enorm populair en de productie nam gestaag toe. Hoewel er heel wat orchestrions gebouwd werden, is dit één van de weinige dat is overgebleven uit de productie van de firma Mortier.

Er zijn ook nog enkele fabrieksboeken bewaard waarop een aantal prachtige (licht)klassieke composities werden genoteerd die het muzikale kunnen van de toenmalige boekenmakers illustreren.

MECHANISCHE PIANO-MANDOLINE

Pierre Eich, Sint-Amandsberg /
Gent (BE)

ca. 1925-1928

Ook deze mechanische piano uit de collectie, gemaakt door het familiebedrijf Eich, is een mooi voorbeeld van een café-instrument uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Pierre Eich maakte verschillende types instrumenten: aanvankelijk draaiorgels maar nadien ook rollenpiano's en vroege jukeboxen zoals zijn "Disco Phone".

Het instrument speelt door middel van papieren rollen en het beschikt over een repertoire van zowel klassieke nummers, zoals "*Madama Butterfly*" van Puccini, als populaire melodieën uit de periode 1920-1950. Optioneel kan een register mandoline worden ingeschakeld. Het instrument werd in 2015 gerestaureerd.

MECHANISCH “ORCHESTRELLE” HARMONIUM

The Æolian Company, Worcester (US) /
London (VK)

1906-1908

Dit mechanisch harmonium, gebouwd door The Æolian Company, werd meestal verkocht aan welgestelde families. Het wordt door middel van pedalen van lucht voorzien. De lucht wordt door de gaatjes in de papieren rollen gezogen en vervolgens naar de registers gestuurd. De registers worden bediend met knoppen. De muziek bij het instrument bestaat voornamelijk uit klassieke stukken van Bach, Beethoven, Chopin en Liszt, ... tot operaselecties van Verdi en Wagner. Om deze muziek optimaal te laten klinken, werd het instrument gerestaureerd met behoud van de originele materialen. Nu klinkt het opnieuw zoals toen het uit het atelier van Æolian kwam.

MECHANISCHE PIANO “MELODICO”

Giovanni Racca, Bologna (IT)

ca. 1890

Dit instrument werd vervaardigd in Bologna, door Giovanni Racca, en het is niet weg te denken uit het Italiaanse landschap van mechanische muziekinstrumenten. Het werd op korte tijd enorm populair.

De kleine pianohamertjes worden op en neer bewogen door aan een hendel te draaien; tegelijkertijd wordt ook het orgelboek getransporteerd. Het geheel geeft een lieflijk piano/mandoline-effect. Door sneller of trager te draaien kan men nuancerings in de muziek aanbrengen. Met een andere hendel kan ook het *sostenuto*-effect worden geregeld.

TONGENORIEL “L’HERMIONE”

Etienne Calba, Nancy (FR)

ca. 1860

Dit unieke harmonium of tongenoriel werd op kleine schaal geproduceerd in Frankrijk. Het werkt met losse of vrij trillende tongen, te vergelijken met een accordeon. Dergelijke instrumentjes kon je voornamelijk terugvinden in de muziekkamer van de gegoede burgerij, die ze voor zondags vertier gebruikten, of ook wel eens in een kerk om er een viering mee te begeleiden. Het harmonium was bedoeld om een zoete klank voort te brengen en speelt ook zeer zacht. De conservatie- en restauratiebehandeling van 2014 zorgt voor een authentiek klanktimbre van het saloninstrumentje.

De originele, geperforeerde boeken zijn bewaard. Het zijn vooral (licht) klassieke melodieën, zoals walsen, polka's en marsen die in de tweede helft van de 19de eeuw erg populair waren.

80-TOETS DANSORGEL

Theophile Mortier, Antwerpen (BE)

1911-1914

Theophile Mortier was een spilfiguur in de Belgische orgelbouw. Zijn orgelbedrijf was in de jaren 1910-1940 één van de grootste van het land. Dit dansorgel werd omstreeks 1910-1914 gebouwd in Antwerpen. Het is een typisch vooroorlogs model met een relatief laag front en bloemschilderingen. Zowel het orgel als het front werden in de loop der jaren ingrijpend veranderd, maar de boeken die bij het orgel horen, geven een authentiek beeld van de muziek waarop de mensen in 1920-1950 dansten. Bij de restauratie van het instrument werden ook enkele orgelboeken met eerder moderne deuntjes aangeleverd. Dit zorgt voor een varieerd speel- en dansvertier!

92-TOETS DANSORGEL “CONTINENTAL SUPERSTAR”

Usines Th. Mortier SA., Antwerpen (BE)

1923

Dansorgels zoals dit waren, samen met de 101-toetsinstrumenten, het meest populaire type uit het gamma instrumenten dat door de firma Th. Mortier werd vervaardigd. De grotere orgels hadden prachtige façades, uitgekiende registercombinaties om uiteenlopende muziek te spelen en vooral een klankvolume dat sterk genoeg was om een groot dansfeest te begeleiden.

Dit instrument werd doorheen de tijd verschillende keren gemoderniseerd en veranderd, maar de originele Mortier-klank is nog altijd aanwezig. Bij de conservatie- en restauratiebehandeling in 2014 werd het grote dans- en concertorgel volledig luchtdicht gemaakt en geïntoneerd om de functionaliteit naar de toekomst te garanderen. Omdat dit orgel de favoriet was van Jef Ghysels, heeft het een zeer uitgebreid repertoire, met daarin vele boeken die genoteerd werden door de Belgische noteur Arthur Prinsen, die Jef jarenlang bijstond bij het uitbreiden en onderhouden van zijn collectie. Een eerder zeldzaam arrangement op dit orgel is dat van de Toccata en Fuga BWV565 van Bach.

121-TOETS DANSORGEL “FRANGEMA”

Gebroeders Decap, Antwerpen (BE)

1947

De naam “Frangema” is een samentrekking van de eerste letters van Françoise, Antonia, George en Marcel – de namen van de gebroeders Teugels en hun echtgenotes voor wie het instrument werd gebouwd. Het is een echt dansorgel met disco-allure en het heeft doorheen zijn bestaan heel wat succes gekend.

Het instrument werd afgeleverd rond 1947 en in de jaren 1960 onderging het een ingrijpende restyling. Er werden onder andere nog 2 accordeons aan de 2 bestaande toegevoegd en er werd een elektronische “post” ingebouwd, die het timbre volledig veranderde (voor de liefhebbers kan deze post ook worden uitgeschakeld). De façade zag er na de restyling helemaal anders uit, met bovenaan een sterrenhemel en het drumstel zichtbaar bovenop de middenkast. In 2013 werd het instrument volledig gereviseerd en waar nodig de oude materialen geconserveerd en gerestaureerd.

76-TOETS DANSORGEL

“ORCHESTRE MODERNE”

Eusèbe Fasano & Co, Antwerpen (BE)

1912-1913

Rond de bouwer van dit dansorgel hangt een mysterie. Het dansorgel is een Belgisch instrument dat uniek is in de wereld omdat de bezetting nog zo goed als origineel is en omdat instrumenten van deze kwaliteit weinig te vinden zijn. De uit Italië afkomstige Eusèbe Fasano werkte bij de firma Gavioli in Parijs, waarna hij zijn eigen bedrijf startte in Antwerpen, het Belgische mekka van de dansorgelbouwers. Eusèbe Fasano maakte een beperkt aantal instrumenten en er is weinig bewaard gebleven van zijn oeuvre; ook over zijn bouwtechnieken weten we tot nog toe weinig.

Als handelsmerk gebruikte Fasano “Orchestre Moderne”. Dit orgel, met zijn vele soloregisters en prachtige schilderijen op de façade, voert je op een subtiele manier terug naar de periode 1910-1930 met oude walsjes, polka's, mazurka's, foxtrots en veel meer.

80-TOETS DANSORGEL

Usines Th. Mortier S.A.,
Antwerpen (BE)

ca. 1910-1912

Dit grote, typisch vooroorlogse Mortier-dansorgel, gebouwd door Theophile Mortier, werd in 1979 verkocht aan de Stad Antwerpen. Het instrument heeft heel lang in het Volkskundemuseum gestaan. Met de komst van het Museum aan de Stroom (MAS) in Antwerpen werd het instrument door zijn grote omvang niet meer opgenomen in de nieuwe opstelling.

Het orgel werd naar zijn oorspronkelijke bezetting gerestaureerd in 2011. Het instrument klinkt weer zoals het een Mortier-orgel betaamd, met registers als piffaro en carillon, die later dikwijls vervangen werden bij Mortierorgels waardoor ze niet meer het authentieke klanktimbre produceerden.

Het orgel beschikt ook over een baxofoon – een register dat werd uitgevonden en genoemd naar Guillaume Bax, de meesterknecht van Mortier. De façade bestaat uit 23 afzonderlijke delen, beschilderd met voorstellingen van putti en vrouwen en veel band- en rolwerkornamenten. Het repertoire bestaat hoofdzakelijk uit typisch korte dansboekjes.

Fotografie

Bart Huysmans (stad Antwerpen)

Michel Wuyts (stad Antwerpen)

Raoul Pessemier (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis)

Vormgeving

www.femkevanbelle.be

Verantwoordelijke uitgever

Luc Delrue, Secretaris-generaal

Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

Arenbergstraat 9, 1000 BRUSSEL

Depotnummer

D/2016/3241/179

